

Az alföldi parasztház

Exportálva a Wikiforrásból: 2022. szeptember 4.

Általánosan elterjedt az a hit, hogy a magyar, mint sátor alatt lakó nomád nép jött be keletről, s nem volt háza. Akik ezt bizonyítani is akarják, rendszeren a ház terminológiájában levő szláv vagy egyéb idegen eredetű szavainkkal bizonyítanak. Morfológiai szempontból is többen megkísérelték a magyar ház eredetét kikutatni, ezek közül csak kettőt említek, a két legkiválóbbat, Jankó Jánost és Herman Ottót. Amaz a magyar házat a német házbúvárok munkái nyomán germán eredetűnek tartja, Herman Ottó pedig minden idegen hatást tagadva, a pásztorépítmények két válfajából, a föld alatti putriból és a szétszedhető falú cserényből származtatja.

Mindkét jeles tudósunk a föld alatt porlik már, de a magyar ház eredetének kérdése még mindig megoldásra vár. Úgy érezzük, hogy valahol a két elmélet között van az igazság, mert azt már kezdjük látni, hogy a magyar csakugyan hozott keletről magával valami szilárdabb épületfélét, viszont az is tagadhatatlan, hogy az itt talált népek is valamilyen hajlékban laktak s ezek hatásától, meg a nyugati hatásoktól ősi hajlékunkat mi sem tudtuk, sőt nem is akartuk elzárni, úgyhogy a sokféle hatás a magyar házon, ha egyelőre alapos vizsgálat híján ki nem mutatható is, de legalább megérthető.

Mik a bizonyítékai, hogy a magyaroknak csakugyan volt háza keleten az őshazában is?

Elsősorban a ház nevei. Maga a ház szó nem a német Hausból magyarosodott, mint első tekintetre hinnők. Ez a szó finnugor eredetű. De egyéb szavaink is vannak, mint a hajlék, kunyhó, ól, szállás stb., melyek épületeket jelölnek, nagyobb részben a török nyelvekből fejthetők meg. Keleti írók az őshazában is említik a magyarok kunyhóit, amelyekben télen a folyók mellé húzódtott halászó magyarság lakott. Bizonyos, hogy a főként állattenyésztéssel foglalkozó ősmagyarok a féltettebb jószág számára még inkább emeltek épületeket. Az a véleményünk, hogy az alföldi ól-épületünket is keletről hoztuk magunkkal, mert minden szomszéd nép ilyenmő épületétől eltér és nemcsak formája, hanem egész rendeltetése, a benne folyó élet annyira különleges, hogy csak egy nomád eredetű nép életével lehet vonatkozásba hozni. Zichy István gróf a magyarság honfoglalás előtti műveltségéről írott tanulmányában azt állítja, hogy a magyar egy ugor és egy török nép összeolvadásából keletkezett. Szerinte a török fajú harcosok ugor eredetű nőkkel házasodtak össze. Ha ez a magyarázat igaz, nem lehetetlen, hogy a házat az ugor eredetű nők hozták, az ólat pedig a török férfiak, mert a ház szó finnugor eredetű, az ól pedig török, s az ország némely részén ma is az asszony a házban lakik, a férfi pedig az ólban. Az alföldi magyar falvak és városok településformáiban sem látunk egyebet, mint a nomád téli szállás megörögzítését.

Messze vezetne, ha ezeket a kérdéseket tovább feszegetnők. Az építőművészet szempontjából úgy sem fontos, hogy putri, cserény vagy más primitív épület volt-e az ősmagyar hajlék. Elég annyit leszögeznünk, hogy igenis, hoztunk magunkkal szilárd hajlékot s abból ezer esztendő leforgása alatt olyan házat fejlesztettünk, mely sokkal különb, mint pl. azon szomszédunké, aki a rómaiakat vallja ősének! A magyarság házformái közül talán legegényibb az alföldi. A domb- és hegyvidéki népek építkezése ugyanis az építőanyag azonossága miatt többé-kevésbé hasonlít egymáshoz. Az alföldi nép azonban nélkülözi a két legfontosabb építőanyagot, a fát és a követ s ez a körülmény nagyon szembeötlik az alföldi házon. Ezen a területen igazán csak olyan nép tud építkezni, amely hosszú évszázadokon keresztül ilyen területeken élt és lakott, s ennek a pusztasíkságnak az építőanyagával, a sárral, náddal, vesszővel bánni tudott. A földdel, sárral való bánásban a magyar utolérhetetlen mester. Már a honfoglalás korából találtak sírokat, melyek pelyvás sárral voltak kitapasztva, jeléül annak, hogy a magyar tudott falat építeni, mert hisz a sarat máshoz nem használta, mint faltapasztáshoz. A török világ alatt földből kitűnő várfalakat tudott építeni, úgyhogy a magyar várépítés valóságos iskolát teremtett.

Az alföldi nép ma is számtalan változatban építi a sárfalat. A sarat azonban kötőanyag nélkül nem használja soha.

Kötőanyagul is azt használja, amit a sár körül leghamarabb talál: nádat, sást, fűz vesszőt. A szalma, törek, pelyva már a fejlettebb viszonyok kötőanyaga.

A legegyszerűbb fal nádból van, melyet kívül-belül pelyvás sárral tapasztanak meg. Ugyanilyen a sövényből fonott fal is, de ez már nagyobb munkával készül. Mindkét faltípus a közelmúltban is megtalálható volt az Alföld különböző vidékein. A nádból úgy csináltak falat, hogy a nádszalakat egymás mellé fűzték, mint a stukatúrához szokták, aztán megfelelő támasztékkal felállították és mindkét oldalról betapasztották. Ha a fal megszáradt, újból tapasztották, mégpedig többször is, míg a fal kellő vastagságúra nem hízott. Ekkor már nem a nád tartotta a falat, hanem a fal tartotta a nádat.

Az ilyen nád-, vesszőfalak azonban csak úgy állhattak meg építés közben, ha megfelelő tartóoszlopok voltak közbeiktatva. Ezek fából voltak. A tető súlyát is az oszlopok viselték. Legjelentékenyebb tartófák a szelemenágasok voltak, melyek a ház két végén, a ház tengelyében állottak és a szelement tartották, melyen a szarufák nyugodtak. A fentebb említett falak nem tartottak a tetőből semmit, voltaképpen csak kitöltések voltak. A szarufák másik vége a koszorúfákon nyugodott, ezek pedig a ház négy sarkán álló oszlopokon.

Ilyen falakat ma már nem építenek. Ezeknek a fénykora az árvizes világban volt. Ezeket ugyanis elmoshatta a víz, a

váz a tetővel megmaradt, s ha elment az árvíz, maradt utána építőanyag elég.

Az igazi sárfal a fecskerakás, vertfal, csömpölyeg és vályog.

A *fecskerakást* a neve magyarázza: az agyagos földet szalmával, törekkkel keverik, vizet öntenek hozzá, aztán jól megtiporják. Leginkább lovakkal szokták megtapostatni. Szokták a sarat ekével több irányban megszántani is, hogy lehetőleg kíméljék az emberi erőt. Ha kész a sár, vasvillával rakják fel. Jó sűrűnek kell lennie, különben nem áll meg. Egyszerre nem raknak 1-2 arasznál többet, pár napig várnak a rakással, míg szikkad. Rakás közben gereblyézik, hogy egyenletes, sima legyen. A fecskerakású fal a sárban levő szalmától a gereblyezés miatt borzasnak látszik, de annál jobban fogja a tapasztást.

A *csömpölyegfal* hasonló sárból készül, csak hogy itt már vályog nagyságú és többé-kevésbé hasonló alakú darabokat szaggattak ki belőle és ezeket az ún. *csömpölyegeket* kézzel rakják fel, nem villával. A csömpölyegek közt kötőanyag nincs, csak megvizezik a külsejüket és egymás mellé téve, mindjárt összeragadnak. Ebből az anyagból sem lehet egyszerre két arasznál többet felrakni, várni kell vele, míg a fal szikkad.

A *vályog* olyan, mint egy nagyméretű téglá. Ez is az előbb leírt sáranyagból készül, de formába rakják a sarat s mikor

felemelik a formát, a vályog ott marad a törekkkel behintett földön. Ha néhány nap múlva megszáradt, lehet vele építeni. A vályogban is mindig van szalma, törek kötőanyag. Régen sással is csinálták. A vályogokat híg sárral is rakják, a sár azonban inkább a hézagokat tölti ki, mintsem köt.

Egészen másként készül a *vert* vagy *döngölt fal*. Itt a szalmával, törekkkel kevert nyirkos földet oszlopokkal kívül-belül megtámasztott deszkák közé verik. Ez a fal tehát nem sárból, hanem agyagföldből készül. Tömőfával szokták a deszkák közé döngetni, s ha a fal kissé szikkadt, a deszkákat feljebb húzzák és újból kezdődik a munka. Szoktak a *vert* fal közé néhol kevés rőzsét is bedöngölni, így a fal erősebb.

A *vert* fal őse valószínűleg a régi magyarok várfala volt. Ennél két rőzséből fonott sövény közé döngölték a földet, a rőzsefal kérget azonban nem távolították el, hanem betapasztották.

Mindezek a sár- és földfalak az Alföldön ma is igen elvannak terjedve, s 150 évig eltartanak. 100 éves házakat pedig akárhány faluban könnyen találunk, pedig az alföldi magyar fundamentumot sem igen rak, gyakran a puszta földre rakja a házát.

Mindezen sárfalak oly erősek, hogy a fedélzet teljesen rajtuk nyugszik. Sár- és földfalaknál fedéltartó oszlopok

nincsenek. A plafon is a falakon nyugszik. A plafontartó főgerenda, az ún. mestergerenda a keresztfalakon. A magyar a falakat mindig egy vastagságúra veszi, tehát a helyiségeket elválasztó falak is olyan vastagok, mint a külső fal. A mestergerenda a szelemennel egyenlő hosszúságú és irányú. Ezen keresztben nyugosznak az általfák. A mestergerendák és általfák tartják a plafont, mely rendszeren nádból készül. A megoldott nádkévéket az általfákon keresztbe fektetik, néhol egy kis sarat is tesznek közéjük kötőanyagként, s ha szépen elkerítették sárral, felülről jó vastagon, alulról vékonyabban betapasztják. Ha parasztház padlásán járunk s recseg a lábunk alatt, bizonyos, hogy nádból készült a plafon.

Bár a nád tűzveszélyes fedőanyag, de a parasztház padlása tűzveszély esetén ritkán szakad le, mert a vastag sárréteg nem engedi meggyulladni.

Az Alföldön a csöves tengeri termést sok helyen a padláson tartják. Egy-egy szoba fölé sok métermázsát fölraknak. Hogy a nagy súlytól a gerendák meg ne hajoljanak, már építéskor alátámasztják a szoba közepén a mestergerendát egy oszloppal. Ezt sok helyen „boldoganyá”-nak nevezik.

Az alföldi nép a házat még a közelmúltban is csaknem kizárólag náddal fedte. Még ma is nádas a falusi házak többsége. Egy nádfedés, megfelelő javításokkal, pótlásokkal, száz évig is eltart. A nád erősen kovasav tartalmú, ami a rothadásnak jól ellenáll. Különben is a

magyar nép a nádat nem úgy rakja fel, hogy a nádszál egész hosszában ki legyen téve az idő viszontagságainak. A nádszálnak csak a legvége 1-2 cm-nyire érintkezik a szabad levegővel, ha tehát korhad a tető, egy kis lepréssel az elkorhadt 1-2 cm nádvégeket le lehet tisztítani. Bár ezt sem szokták. Hagyják, hogy a moha lepje be, mely az esőből igen sokat fel tud szívni, de nem adja tovább a tetőnek.

Az alföldi ház tetőszerkezete rendkívül változatos. Egyike a legősibbnek a sátoros tető. Néhol, különösen az Alföld északi részén, a tető két végén, a mestergerenda alatt egy kis vértelket (oromfalat) hagytak, hogy ezen világosságot kapjon a padlás, vagy a füst eltávozzék, ha nincs kémény. Ósi szokás szerint ugyanis néhol még ma is a padlásra engedik fel a füstöt, hogy a tetőt belülről konzerválja. A matyóknál a sátoros tetőnek egy érdekes válfaját, az üstökös tetőt találjuk. Ez a tető, mint egy ernyő ugrik elő a ház végénél, és védi a ház végét s az alatta tanyázókat. Az alföldi fedél másik igen elterjedt formája a nyergesfedél, mely az Alföld nyugati felén általános. Ennek már két oromfala van a két végén. Az utca felőli oromfalat ma a nép sokféleképpen szokta díszíteni. Kezdetben nem volt oromfal, a padlás fölött keresztül lehetett látni. Később sövényvel szőtték be vagy nádból csináltak egy vékony falat, melyet betapasztottak. Újabban díszesen kifaragott deszkából készül az oromfal.

A nyergesfedél egyik válfaja a kontyos. Olyan ez, mintha a tető két sarkát ferde síkkal lemetszenők. Ez a tetőtípus

inkább az Alföld keleti felén szokásos.

Zsúptetőkkel inkább az Alföld rozstermő vidékein találkozunk, ahol nád nem terem. Ez a tetőanyag azonban tartósság tekintetében messze mögötte marad a nádtetőnek.

Ma már a cserép is nagyon elterjedt, s a régi fedéltípusokat is nagyon megváltoztatta, mert az új anyag új formákat hozott divatba.

Az alföldi parasztház régi, megmaradt példányainál ritkán találunk tornácot. A keleti részeken gyakoribb, mint az Alföld közepén.

A tornác gyakran végigmegy nemcsak a ház elején, hanem az utcai végén is. Máshol egyik vagy másik helyiség beljebb építésével nyernek tornácot.

Az alföldi magyar parasztház legegyszerűbb formája kétosztatú, vagyis két helyiségből áll, egyik a szoba, amit a nép *háznak* nevez, másik a konyha. Rendesen azonban három helyiségből áll, a harmadik helyiség a kamra. A konyha a szoba és kamra közt van. A konyha elülső részét *pitvarnak* nevezik, innen nyílik az ajtó egyik oldalon a szobába, másikon a kamrába.

Az alföldi magyar nem szokta az istállót a lakóházzal egy fedél alá építeni, mert lehetőleg minden jószága számára külön épületet emel. Sőt eredetileg nem is lakott a jószága a ház udvarán sem, hanem egy külön telken, az ólaskertben.

A ház további fejlődése az, hogy a kamrából egy másik szoba lesz, s a kamra lejjebb szorul.

Míg a ház háromosztatú, addig csak egy bejárása van. A negyedik helyiségként jelentkező kamra ajtaja azonban már az udvarra szolgál. Mivel ide terményt és egyebet raknak be, a szekér gyakran közel az ajtaja elé áll, hogy kényelmesebben lehessen ki- s berakodni, ezért leginkább a kamrát tolják előre, a kamránál tehát megszűnik a tornác. Máshol előretolják a régebbi kamrából lett lakószobát is, hogy annak a tornácáról nyíló kis ablakból láthassák, ha bejön valaki az utcáról. Néha a lakószobát is kitolják úgy, hogy csak a pitvar marad bemélyítve, vagyis a tornác csak pár méternyi. Az Alföld nyugati részén az újabb időben igen elterjedt a toldott tornác, mely az egész ház elején végighúzódik. Ez már nem a ház fedele alatt van, hanem az eresz alól indul ki, néha fél méterrel lejjebbről. Nagyon barátságtalanná teszi a házat, s az elülső világítást nagyon csökkenti.

Az alföldi magyar parasztház alapformáját a tűzhely szigorúan megszabja. A házat ugyanis, más tüzelőanyag hiányában, csak szalmával lehet fűteni. Ebből a könnyen ellobbanó tüzelőanyagból azonban nagy mennyiség kell, tehát nagy fűtőkemencére van szükség, melyet a kicsapó láng s a fűtéssel járó sok szemét miatt a szobából nem lehet fűteni. Az alföldi parasztháznak tehát egy füstházra van szüksége, ahol a füst és láng nem tesz kárt.

A parasztház fűstháza a konyha. Csak itt van tűzhely, más helyiségben nincs. Ha két szobája van a háznak, mindkettő kemencéje ide torkollik s innen fűtik.

Az alföldi magyar ház viszonylag azért egészséges, mert a fűtés nem fogyasztja a szoba levegőjét s nem csinál füstöt, kormot. Viszont az is igaz, hogy a szellőztetéshez sem járul hozzá. A kemence 2-3 m³ űrtartalmú, felfelé keskenyedő boglyaformájú. Mindig sárból készül, s ha jól kiég, évtizedekig eltart. Belül a szobában sárból patkája van, ezen ülve melegszik a család. A meleget 24 óráig is tartja egy fűtés után, s melege igen egyenletes.

A főzés a konyhában szabad tűznél történik, rendszeren a kemence szája előtt lévő patkán, melynek egyik vagy mindkét végébe katlant is építenek. Ebben hamvad el kenyérsütéskor a kemencéből kikapart zsarátnok, s a mosáskor az üst alá ebben a katlanban tüzelnek. Sok helyen a konyha közepén van egy asztal magasságú tűzpatka s az a tűzhely. Az egész konyhahelyiséget egy kúp alakú, nádból vagy sövényből font és sárral betapasztott szabad kémény borítja be, mely kívül a tetőn kéményben végződik. Ez az ún. *pendelykémény*. Ez a ház hátsó falán, a szoba felőli és a kamra felőli falon, elül pedig a mestergerendán nyugszik. Ha fölnézünk a kéményen a konyha közepéről, a szabad eget látjuk.

Már régen felmerült annak a szükségessége, hogy a falusi nemes ember, különösen ha kissé jómódú volt, igényeinek

megfelelően valami takarosabb, kényelmesebb házat építsen. Nem szaladt mindjárt külföldre, más népek házformáit nem tanulmányozta – annál sokkal egyszerűbb ember volt –, hanem azt nézte, hogy lehetne az atyái egyszerű háztípusán úgy módosítani, hogy az lényegében ugyanaz maradjon, de nagyobb, szebb és kényelmesebb legyen.

Hiszen ha nem szalmával kellett volna tüzelni és a kemence nem követelte volna meg szigorúan a tűzhely központi elhelyezését, misem lett volna könnyebb, mint tetszés szerinti irányban szobákat építeni, s mindegyiket kályhával ellátni! A szalmával való fűtés azonban központi fűtésre kényszerítette a magyar nemes embert is. Újabb lakóhelyiségeit tehát úgy kellett megépítenie, hogy azok mind egy helyről, konyhából legyenek fűthetők. Ezt pedig nem lehetett úgy elérni, hogyha a helyiségeket a ház hosszanti tengelyében helyezi el. Az új helyiségeket tehát az ellenkező irányban helyezte el, vagyis a házat szélesítette. Így a ház megközelítőleg négyzet alaprajzú lett, s az elülső és hátulsó szobákat egy-egy hosszanti irányban húzódó fal választotta kétfelé.

A fűtés most is a konyhából történt. Most már mindkét oldalról 2-2 kemenceszáj torkollott a konyhába. De már ezt nem is nevezhetjük konyhának, mert elül a pitvartól is fal választotta el, maga a pitvar előszoba lett, melyből egy ajtó vezetett az egykori konyhába, melyet ezentúl *füstháznak* hívnak. A füstházon túl is támadt egy új helyiség, a két

hátulsó szoba között. Ebből meg konyhát csináltak, melynek ajtaja a ház túlsó oldalára nyílt. A fűstháznak más rendeltetése nem maradt, csak a helyiségeket fűteni. A pendelykémény továbbra is megmaradt. A szép Megyery-féle kúria fűstházából feltekintve az eget szemlélhetjük. A fűstháznak azonban az előszobára is volt két ablaka, így közvetve innen is kap világítást.

A nemesi kúriává fejlődött magyar parasztház itt sem állott meg. Kettős hosszanti elosztással 3-3 szobát nyert a végein, a fűstház a kemence elhelyezhetése végett nyolcszögletű lett. Ilyenféle, de már többé-kevésbé átalakított régi nemesi kúriák Szabolcs-, Szatmár megyékben még most is találhatóak. Némelyiket még most is kemencével fűtik. Ezek a magyar parasztházból nőtt nemesi kúriák legfejlettebb példái, amelyekkel aztán megállott az igazi alföldi magyar úriház fejlődése; megakadályozta – a szalmaláng.

About this digital edition

This e-book comes from the online library [Wikisource](#)^[1]. This multilingual digital library, built by volunteers, is committed to developing a free accessible collection of publications of every kind: novels, poems, magazines, letters...

We distribute our books for free, starting from works not copyrighted or published under a free license. You are free to use our e-books for any purpose (including commercial exploitation), under the terms of the [Creative Commons Attribution-ShareAlike 3.0 Unported](#)^[2] license or, at your choice, those of the [GNU FDL](#)^[3].

Wikisource is constantly looking for new members. During the realization of this book, it's possible that we made some errors. You can report them at [this page](#)^[4].

The following users contributed to this book:

- Vadaro
- Minorax

1. [↑ https://wikisource.org](https://wikisource.org)
2. [↑ https://www.creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0](https://www.creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0)
3. [↑ https://www.gnu.org/copyleft/fdl.html](https://www.gnu.org/copyleft/fdl.html)
4. [↑ https://wikisource.org/wiki/Wikisource:Scriptorium](https://wikisource.org/wiki/Wikisource:Scriptorium)